

MARTIN WIHODA

KOSMAS

MARTIN WIHODA
KOSMAS

Vydalo nakladatelství Argo, Milíčova 13, Praha 3, 130 00, www.argo.cz, roku 2024 jako svoji 5 575. publikaci.

Obálku a přebal podle grafického návrhu Roberta V. Nováka zhotovilo Studio Marvil, s. r. o.

Odpovědný redaktor Martin Nodl.

Technický redaktor Milan Dorazil.

Sazba Studio Marvil, s. r. o.

Vytiskla tiskárna Akcent.

Vydání první.

ISBN 978-80-257-4472-7

Naše knihy distribuuje knižní velkoobchod KOSMAS.
sklad: KOSMAS s. r. o. Za Halami 877, 252 62 Horoměřice
tel.: 226 519 383, fax: 226 519 387
e-mail: odbyt@kosmas.cz
www.kosmas.cz

Knihy je možno pohodlně zakoupit v internetovém knihkupectví www.kosmas.cz

OBSAH

PŘEDMLUVA	13
I. O KOSMOVI A JEHO KRONICE	17
František Palacký	21
Johann Loserth	26
Bertold Bretholz	31
Antonín Kolář	37
Emanuel Janoušek	41
Dušan Třeštík	42
Lisa Wolverton	46
Shrnutí	50
II. KOSMAS O SOBĚ	53
Zdrženlivý vypravěč	56
Skryto mezi řádky	62
Dílo	64
Shrnutí	66
III. KRONIKA	69
Doba	71
Předlohy	78
Causa scribendi	84
Chvála tradice	93
Shrnutí	99
IV. KOSMŮV ODKAZ	101
Pokračovatelé	104
Svatovítská kapitula	104
Sázavský klášter	108
Konkurenti	110
Vyšehradská kapitula	111
Dvůr krále Vladislava	114
Hradisko u Olomouce	117
V cizích službách	119
Shrnutí	122
V. KOSMAS A JEHO SVĚT	123
VI. RUKOPISY	131
Rukopisná skupina A	131
Rukopisná skupina B	133
Rukopisná skupina C	133
POZNÁMKY	135

SUMMARY -----	175
SEZNAM ZKRATEK -----	179
PRAMENY A LITERATURA -----	181
JMENNÝ A MÍSTNÍ REJSTŘÍK -----	201

Bertoldu Bretholzovi

„Jeden z nich se nazýval Kosmas. Nebyl ani velký ani malý, a když seděl, dosahovaly mu lokty právě na stůl. Nemusil se tedy příliš natahovat, aby uchopil misku nebo psací náčiní.

Tím se chce říci, že Kosmas byl obdařen znamenitou chutí k jídlu a že se stejnou ochotou zasedal k všelijakým spisům latinským.“

VLADISLAV VANČURA

PŘEDMLUVA

Na jaře 1900 dospělo vedení projektu *Monumenta Germaniae Historica* k závěru, že by bylo vhodné připravit k vydání novou, požadavkům moderního historického výzkumu odpovídající edici *Kosmovy Kroniky Čechů*. Projekt byl svěřen moravskému zemskému archiváři Bertoldu Bretholzovi, jenž po důkladném, jinými povinnostmi bohužel narušovaném studiu ohlásil, že by za příznivých podmínek mohl předat rukopis k posouzení zkraje roku 1914. V privátních listech se však vyznal z rozpaků a připustil, že stále nemá jasno, jak pojmout úvodní slovo a nakolik by v předmluvě měly být zohledněny dobové poměry.

Bretholzovy pochybnosti nebyly jen projevem akademické kurtoazie, neboť navzdory slibu byla *Kronika Čechů* svěřena tiskařské černi teprve v roce 1923. Obsáhlý úvod, který zaplnil devadesát stran, přitom prozrazuje, že se *Kosmův svět* stal Bertoldu Bretholzovi místem soustředěných návratů. Pečlivě v něm shrnul příležitostné zmínky soukromé povahy a datoval vznik *kroniky*. Nadto vynalézavě přiblížil *Kosmův vztah* k předlohám. Vůbec největší prostor, v souladu s dobovými edičními pravidly, ale vyhradil deskripci rukopisů. V předmluvě probral starší vydání *Kroniky Čechů* a příjemce potěšil cennými uživatelskými pokyny.

Do úvodního komentáře se překvapivě nevešel stav poznání, jenž byl zveřejněn samostatně v časopise *Neues Archiv*. Nedostalo se ani na podněty, které *Kosmovi* vtiskly do ruky pero. Bertold Bretholz však ledasco naznačil v odstavcích věnovaných opisům a s upozorněním na absenci původního *Kosmova rukopisu* si položil otázku, zda rozčlenění *kroniky* na tři knihy bylo autorským záměrem nebo dílem *Kosmových pokračovatelů*.

Odpovědi se v předmluvě dobrat nelze. Jako by se Bretholz spokojil s katalogem argumentů, jehož vyhodnocení přenechal jiným. A nutno uznale přiznat, že s nemalým zdarem. *Kronikou Čechů* tematizovaná knihovna dnes zahrnuje desítky závažných položek.

Nechybí ani monografické výstupy Dušana Třeštíka a Lisy Wolverton a objevené disertace Libora Švandy a Petra Kopala, nad kterými se vznáší pochybnost, zda je možno přidat k již známému něco nového.

Při zpětném ohlédnutí je však patrné, že se veskrze důvtipné postřehy nepodařilo provázat do sevřeného celku a že se pozornost historiků trvale stáčela k obecným problémům, legitimitou a sakralizací panovnické moci počínaje a uspořádáním české společnosti raného středověku konče. Nic proti. Bez Kosmovy kroniky by četné souvislosti 11. a 12. století zůstaly skryty za propastí času. Jen se pozapomnělo, že chybí spolehlivý návod, interpretační klíč. Jinými slovy, že není zřejmé, ke komu se Kosmas obracel a proč.

Pojmenovat příčiny, jež Kosmu přivedly k písarskému pultíku, se pokoušeli mnozí. Snesené postřehy vytvořily jedinečné předpoklady pro pozorné čtení Kroniky Čechů. V návaznosti snad bude možné vysvětlit, proč se Kosmas hrbil nad pergamenem, koho se snažil oslovit a proč byla jeho verze příběhu Čechů považována za paradigmatickou v podstatě až po zbytek přemyslovského věku, tedy do počátku 14. století. V souladu s takto rozvrženým pracovním polem začíná předkládaný výklad revizí vyřčeného, pokračuje přes známé a tušené výseky z Kosmova života ke kronice coby zrcadlu soudobého dění, hodnotových souřadnic a mentální krajiny knížecích Čech, a je uzavřen zastavením u rozličných podob Kosmova dědictví.

Opakované návštěvy Kosmova světa měly pevnou oporu v kritickém vydání Kroniky Čechů a jejich výsledek snad mohou nazvat uctivým holdem, možná i jakýmsi pozdním dovětkem k počínu Bertolda Bretholze. Příznávám také, že jsem práci psal s opravdovou radostí, kterou mi přinášelo trpělivé rozkrývání Kosmova dialogu se čtenářem.

Zvolna se dostávám k poděkování, nejprve Grantové agentuře České republiky, za podporu projektu „Kosmas a jeho svět“ (21-07769S). Osobně jsem pak zavázán Martinu Nodlovi, že Kosmu zařadil do edičního plánu nakladatelství Argo.

S vděkem zde zmiňuji archivy, Moravský zemský, Ústavu pro rakouský historický výzkum (Institut für Österreichische Geschichtsforschung) a společnosti Monumenta Germaniae Historica, za zpřístupnění fondů spjatých s Bertoldem Bretholzem. Jihomoravskému muzeu ve Znojmě, Moravské zemské knihovně, Národní

knihovně, Památníku národního písemnictví a univerzitní knihovně v Lipsku děkuji za laskavé udělení publikačních práv k obrazovým přílohám a Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, oddělení vědy a Historickému ústavu, za přátelské zázemí.

Děkuji rovněž vstřícně naladěnému okolí za možnost přemýšlet nahlas, za podněty, obtížně dostupnou literaturu a v neposlední řadě za obětavé, byť ve výsledku marné pátrání po disertaci Jana Vilikovského. V Brně mi vyšli vstříci Jiří Dufka, Aleš Flídr, David Kalhous, Petra Mutlová, Mikuláš Netík, Lukáš Reitinge, Libor Švanda a Libor Zajíc, v Praze Lucie Heilandová, Tomáš Klimek, Petr Kopal, Tomáš Pavlíček a Jana Štursová, v Ostravě Robert Antonín a ve Znojmě Filip Drybčák a Jiří Kacetl. Z Rakouska mi ochotně podali pomocnou ruku Karel Hruza a Pavlína Rychterová (Vídeň), ze Slovenska Dušan Zupka (Bratislava), z Polska Zbigniew Dalewski (Varšava) a z Německa Enno Bünz, Christoph Mackert (Lipsko), Knut Görich, Annette Marquard-Mois (Mnichov) a Olaf Rader (Berlín).

Místo nejpřednější však náleží Viktorce, Zorince a Ríšovi, kteří obrátili můj svět naruby a dali mu konečně smysl.

Maloměřice, Na Květnou neděli 2024

Martin Wihoda

I. O KOSMOVI A JEHO KRONICE

Nutno předeslat, že Kosmova Kronika Čechů nikdy neopustila učenecké pracovny. Průběžně, po celý středověk, byla opisována, od počátku 17. století také tištěna, ale nezaujaté kritice ji podrobil teprve Gelasius Dobner (1719–1790), rektor piaristické koleje u svatého Kříže na Novém Městě pražském. K četbě se přitom dostal náhodou. Na naléhání přátel i řádových představených vyhověl žádosti českých stavů, aby k dílu Václava Hájka z Libočan, které bylo vydáno roku 1541 a v polovině 18. století platilo za vzor, doplnil poznámkový aparát. Věren moderním pravidlům vědecké práce Dobner pátral po Hájkových předlohách, a když neuspěl, podělil se roku 1761 o své poznatky s veřejností.¹⁾

Pro vzdělané, staromilsky smýšlející současníky byly Dobnerovy metodologické postuláty a z nich plynoucí závěry nepřijatelné, neboť zpochybňovaly „starobylá práva“ Čechů. Zástup odpůrců Dobnerovi vytýkal, že podrývá legitimitu společenských pořádků, a vinil jej z nedostatku patriotismu. Dobner naopak obhajoval svobodu vědeckého poznání a nad obranu stavovských svobod kladl rozbor pramenů, který měl být závazný pro výklad dějin vlasti k její trvalejší slávě.²⁾

Vleklý spor Gelasia Dobnera vyčerpával, a přestože v důkladných replikách z let 1765–1786 posunul české historického myšlení na evropskou úroveň, musel své vědecké plány podřídit aktuálním výzvám. Proto neměl čas na soustavnou ediční práci a Kroniku Čechů byl nucen rozvinout jako plátno, na které promítal Hájkovy výmysly.³⁾ Kosmas, *auctor coaevus*,⁴⁾ se mu stal jakýmsi měřítkem pravdivosti a jen na okraji svého snažení opravil letité omyly, včetně záměny kronikáře se stejnojmenným pražským biskupem.⁵⁾

Tři dekády protínající diskuse prokázala, že dostupné edice neodpovídají nárokům historické práce.⁶⁾ Na konci 18. století byly k dispozici dvě. O první se roku 1602 zasloužil Marquard Freher, jenž však pracoval s neúplným, tzv. štrasburským rukopisem o dvou

*FREHERI vultus dpingitur hacce tabellâ :
 Magnum ast ingenium mellea scripta dixerit
 Beatis illustriis FREHERI manibus hinc
 ris ergo Scrips. Heidelbergæ 368;
 Henr. Günther. Thülemarius. J. U. D. et Prof. ordin.*

knihách, a teprve po návštěvě Prahy, kde se seznámil s úplnější (stockholmskou) verzí, vydal o pět let později celé Kosmovo dílo. Přetisk, pohříchu včetně nepřesností, prosadil roku 1728 dvorský rada a saský historiograf Johann Burkhard Mencke.⁷⁾ Proto se Gelasius Dobner musel vrátit k opisu v knihovně pražské metropolitní kapituly z poloviny 14. století, který je zanesen do rodokmenu rukopisů Kosmovy kroniky pod značkou C 1a.⁸⁾

Rozsáhlé vědomosti spolu s dokonalou znalostí edičních pravidel Dobnera předurčovaly k přípravě kritického vydání Kosmova díla. On sám považoval za důležitější revidovat stav pramenné základny k českým dějinám a v projektu *Monumenta historica Boemiae* se soustředil na dosud netištěné kroniky a úřední dokumenty. Jak ale napovídá list, který adresoval přátelům ve Vídni, Kosmy se přesto nechtěl vzdát a rozhodně nebyl potěšen zprávou, že se zadání

◀ Nadvakrát (1602, 1607) Kosmovu kroniku vydal Marquard Freher (1565–1614), profesor římského práva na univerzitě v Heidelbergu a diplomat ve službách falckého kurfiřta Fridricha IV. Větší význam je dnes přikládán staršímu tisku, který byl pořízen na základě neúplného štrasburského, za prusko-francouzské války roku 1870 zničeného rukopisu. MARQUARD FREHER, *Origines Palatinae: In quibus praeter gentis & dignitatis Palatinae primordia, tum Haidelbergae & vicini tractus antiquitatem, multa scitu digna, qua ad universam Germaniam, qua ipsum Imperium Rom. expointur. Ubi non tantum res Palatiae, sed & multa alia recondita ad Rhenum, totamque adeo antiquitatem Germanicam pertinentia pariter suo ordine tractantur*. Editio tertia. Heidelbergae: Sumptibus Joh. Mich. Rudigeri Academ. Bibliop. Typis Philippi Delborn, 1686. MZM, sign. ST2–0168.535.

▶▶ Přestože Kosmovu kroniku nechal poprvé vytisknout Marquard Freher, čeští historikové dávali přednost dostupnější edici, kterou roku 1728 připravil saský historiograf Johann Burkhard Mencke (1674–1732).

Scriptores rerum Germanicarum praecipue Saxonicarum, in quibus scripta et monumenta illustraria, pleraque hactenus inedita, tum ad historiam Germaniae generatim, tum speciatim Saxoniae sup. Misniae, Thuringiae et varisciae spectantia, vel nunc primum in lucem protrahuntur, vel cum condicionibus mss. collata notulis illustrantur. Ex sua bibliotheca allisque edidit Io. Burchardus Menckenius, I.V.D. potentissimo regi Polon. atque electori Saxoniae a consiliis aul. et historiae, hist. in acad. Lips. prof. Publ. et societ. reg Britann. Et Boruss. socius. Tomus I. cum figuris aeneis. Lipsiae: Impensis Ioannis Christiani Martini, 1728. NK, 65 B 000319/T.1.

Jo. Burckhardus Meuschenius.
J. V. D. Potenti. Reg. Pol. et El. Sax. Consiliarius aulicus
et Historiographus. Histor. in Acad. Lips. Prof. Publ.
Societatis Regia Britannica et Boru. f. Socius.
Mausmann Regio Pol. p. i. c. p. n. x. *Rosbach Sculptor Lipsia 472. 8*

v mezičase chopili František Martin Pelcl a Josef Dobrovský.⁹⁾ Po zebrubném archivním výzkumu, jenž zahrnoval všechny tehdy známé opisy, předložili komentovanou, rukopisné verze zohledňující edici včetně tzv. Pokračovatelů.¹⁰⁾

Kosmas a jeho Pokračovatelé zaplnili první díl ediční řady *Scriptores rerum Bohemicarum*, který vyšel v roce 1783 a zajistil Kosmovi značnou proslulost. V roce 1819 byla Kronika Čechů vřazena do edičního plánu *Monumenta Germaniae Historica*.¹¹⁾ Spolupráci přislíbil Josef Dobrovský, jenž na jaře 1820 podnikl studijní cestu do Olomouce a Krakova.¹²⁾ Pro jiné povinnosti a také pro pokročilý věk sice jeho závazek zůstal nenaplněn, ale na upřímném zájmu historiků o Kosmovo dílo se nezměnilo vůbec nic.

FRANTIŠEK PALACKÝ

Pronikavý úsudek a nevšední rozhled učinily z Josefa Dobrovského respektovanou osobnost vědeckého života. V roce 1821 se k obdivovatelům korespondenčně připojil František Palacký (1798–1876), který měl za sebou studium na evangelickém lyceu v Bratislavě. O dvě léta později Josef Dobrovský Palackého vyzval, aby se přesunul do Prahy, kde se uvažovalo o přeobsazení postu knihovníka Vlasteneckého muzea. Nabídka však byla stažena a Josef Dobrovský Palackému náhradou věnoval alespoň pravidelné lekce paleografie a historické kritiky.¹³⁾

Povzbuzen Palackého nadáním a pracovitostí, Josef Dobrovský přednesl v Královské české společnosti nauk návrh na vyhlášení

►► O první domácí a zároveň první kritické vydání Kosmovy kroniky se roku 1783 zasloužili František Martin Pelcl (1734–1801) a Josef Dobrovský (1753–1829).

Geschichte der Böhmen von den ältesten bis auf die neuesten Zeiten: aus den besten Geschichtschreibern, Kroniken, und gleichzeitigen Handschriften. Erste Abtheilung, zusammen getragen Franz Martin Pelzel. Dritte, vermehrte und fortgesetzte Auglage. Prag Wien. Verlegt bey Johann Ferdinand Edlen von Schönfeld, 1782. NK, 50 D 000003/1.

Sebránj Básnj a Zpěwů S wyobrazenjm P. Jozeffa Dobrowského. Swazek prwnj. W Praze u Jana Jozeffa Diesbacha, 1795. NK, 65 E 009417/sv.1.

J. G. Sahn Dux.

J. Balzer sc.